

UN EMBLEMA HERÀLDIC ATRIBUÏBLE A LA FAMÍLIA PRÒXIDA, SENYORS DE QUART DE LES VALLS

Carme Rosario Torrejón
Cronista Oficial de Quart de les Valls

Introducció

En aquest article anem a parlar d'un artefacte lític que presenta, sense cap mena de dubte, un emblema heràldic atribuïble, de manera factible, al llinatge dels Pròxida, que van ser senyors de Quart. A partir d'aquest element material i la informació que tenim sobre els comtes d'Almenara, i la resta de representacions iconogràfiques que es conserven a la vila de Llutxent referents a aquesta família, hem intentat establir uns paral·lelismes per estudiar la peça en qüestió així com la vinculació dels Pròxida amb Quart.

Orígens del llinatge dels Pròxida

Però, per entendre aquest emblema nobiliari i la seua relació amb Quart cal posar el punt de partida en l'estudi de la procedència d'aquesta família. L'origen dels Pròxida se situa en el segle X, com a habitants i senyors de l'illa de Procida, al Golf de Nàpols, d'on se suposa que prengueren el nom i als quals, Jaume Febrer, en les seues *Trobes*, no exemptes de polèmica des del punt de vista historiogràfic, els atribueix les armes compostes per un castell sobre

unes ones de mar¹. Tot i això, aquest autor vincula aquest origen i l'aparició del seu escut d'armes amb la figura d'un tal Pere de Pròxida, del qual coneixem un personatge que va viure al segle XIV i no al XIII, on se situava Joan de Pròxida, el primer de l'estirp i qui va participar en les Vespres Sicilianes.² Certament amb aquestes dates tan pobres ens resulta molt difícil rastrejar l'origen familiar, ja que, ni es coneix la data de naixement de Joan de Pròxida, ni sabem ben bé d'on prové la seua descendència (es va casar dues vegades), al mateix temps que la descripció de victòries militars, com la de Sicília, serveixen moltes vegades per a enaltir el personatge en qüestió i atribuir-li un origen d'arrelam.

Segons Ricardo Santarrufina, que ha estudiat la casa d'Almenara, el primer dels Pròxida que va arribar als territoris peninsulars de la Corona d'Aragó va ser el dit Joan de Pròxida, qui suposadament ja estava a la cort de Jaume I,³ iaquí el rei Pere el Gran, en gratificació per la victòria a Sicília, li va concedir el dret de propietat sobre l'illa, i va conferir una sèrie de propietats al Regne de València.⁴

Els primers senyorijs que va tenir Joan de Pròxida van ser el de Llutxent, Quatretonda, Palma de Gandia, Ador, Pinet i Benicolet. De fet, el senyoriu de Llutxent se li atorgà a Joan en 1277, molt abans de la victòria de Sicília. És evident que el seu tarannà polític i la seua aliança amb la monarquia el van situar en un espai preeminent on poder progressar socialment i fer carrera. Francesc de Pròxida, fill del primer matrimoni de Joan, heretaria Llutxent, Quatretonda Pinet, Benicolet, Palma de Gandia, Ador i Benissanó a més d'adquirir la vila d'Almenara i el lloc

¹ El poema de *Les Trobes* de mossèn Jaume Febrer no és una font fiable a dia de hui. Es tracta d'una recopilació sobre una sèrie de cavallers que haurien participat en la conquesta cristiana i dels seus escuts heràldics. El text, se suposa que va ser escrit al segle XIII per aquest personatge, però no hi ha cap constància de la seua existència. Inclús s'ha proposat, des de la historiografia, que l'autor de dita recopilació i interpretació dels personatges i escuts fos Onofre Esquerdo, genealogista del segle XVII.

² SANTARRUFINA, Ricardo, *La casa de Almenara a través de la Historia (ss. XIII-XVIII)*, (tesi doctoral), València, Universitat de València, 2018, p. 57; Aquest va ser un moment en què la població de Palerm es va alçar enfront dels francesos, que ocupaven l'illa, ajudats per les tropes del rei Pere el Gran, que volia fer valer els drets d'herència del tron de Sicília quan es va casar amb Constança, la filla del rei Manfred I, el qual havia sucumbit a mans de Carles I d'Anjou. Amb la victòria aragonesa, Sicília s'incorporava als territoris de la Corona d'Aragó.

³ *Ibidem*, p. 61.

⁴ SANTARRUFINA, Ricardo, "Los Próxita. Un linaje de origen napolitano en el reino de Valencia", *Estudis: Revista de Historia Moderna*, 40, pp. 237-254. Aquest autor es recolza amb les mencions que aportaren en el seu dia Onofre Esquerdo i José Caruana, els quals, a la seua vegada, tornen a coincidir en que Joan de Pròxida, noble napolità, es va formar en la cort de Manfred, i a qui els seus descendents veuen com l'artífex de la conquesta de Sicília.

de la Llosa en 1292, segons un trasllat documental de 1754.⁵ Maria Vidaura, la seua esposa, va adquirir el castell de Xiu, i, després d'enviudar, se'n va anar a Llutxent, on va patrocinar la primera església construïda al lloc on es narrava que va tenir lloc el miracle dels sagrats corporals.⁶ Continuà l'estirp en Olf de Pròxida, que es va unir amb Estefania Carròs. Olf de Pròxida, que va servir al costat del rei Pere el Cerimoniós, va obtenir el mer i mixt imperi d'Almenara i Llutxent i va adquirir Alcosser, a Alberic, a més de ser governador de Mallorca, Sardenya i València.⁷ El primogènit d'Olf, en Nicolau de Pròxida i Carròs va saber posicionar-se molt bé al costat del rei, car va desenvolupar les feines de majordom i conseller de Pere IV el Cerimoniós, a més d'ostentar el càrrec de governador d'Oriola des de 1366.⁸ Nicolau s'enterraria a la capella de Sant Honorat, que hi havia al convent de frares Predicadors de València, lloc de sepultura habitual dels Pròxida fins a finals del segle XV, segons Santarrufina.⁹

Donat que el fill de Nicolau, Olf de Pròxida i Centelles, va morir sense descendència, la casa la seguiria el seu germà, en Joan de Pròxida, qui es casà amb na Violant de Ribelles. Aquest va estar a la cort de la reina Maria de Castella com a camarlenc des de 1445, un espai realment important dins de la casa reial,¹⁰ i va tenir sis fills, entre els quals destacarem: Nicolau, el primogènit, que va continuar la casa i es vincularia amb Quart.¹¹

Com hem dit, Joan de Pròxida, va establir el lligam de la família amb Quart concertant les noces del seu fill Nicolau amb Leonor de Centelles i Castellet, que era senyora de Quart de les Valls, i junts tindrien Joan Francesc de Pròxida i Centelles. El fill de Joan Francesc va ser Gaspar de Pròxida. Aquest va contraure matrimoni amb Caterina Milà en segones núpcies i per herència de la seua àvia, en Leonor de Centelles i Castellet, aquests dos rebrien la vila i comtat d'Almenara, conjuntament amb els llocs de Quart de les Valls i Xilxes, amb tota la jurisdicció.¹²

⁵ SANTARRUFINA, Ricardo, *La casa de Almenara a través de la Historia (ss.XIII-XVIII)*, op. cit., p. 72.

⁶ *Ibidem*, p. 74.

⁷ *Ibidem*, pp. 75-77.

⁸ SANTARRUFINA, Ricardo, "Los Próxita. Un linaje de origen napolitano en el reino de Valencia", *op. cit.*, p. 240.

⁹ SANTARRUFINA, Ricardo, *La casa de Almenara a través de la Historia (ss.XIII-XVIII)*, op. cit., p. 82.

¹⁰ ROSARIO, Carme, *La promoció artística de la reina Maria de Castella. Art i cultura a la Corona d'Aragó al segle XV*, (tesi doctoral), València, Universitat de València, 2019, p.66. Joan està documentat a la cort de la reina des de 1427 fins a 1458 i també el seu fill Nicolau, en 1445/1446. La reina ja coneixia a aquesta família des dels temps d'Olf de Pròxida, a qui li va demanar en una ocasió que li prestés unes *Epístoles de Sèneca* per fer una traducció al castellà. Vegeu també pp. 83 i 540.

¹¹ *Ibidem*, p. 92.

¹² SANTARRUFINA, Ricardo, "Los Próxita. Un linaje de origen napolitano en el reino de Valencia", p. 243.

Ferran de Pròxida i de Milà (s. XVI) heretaria posteriorment el comtat d'Almenara i Aversa (que després va vendre) i el senyoriu de la Llosa, Xilxes, Quart i també Quartell. I, així, a partir d'aquestes primeres famílies, es van anar assentant a Quart els posteriors membres d'aquest llinatge.

Fig.1. Pedra calcària localitzada a Quart amb el baix-relleu d'una torre sobre ones de mar.

Amb l'ocupació del lloc de Quart, els Pròxida s'establiren just enfront d'on estava l'antiga mesquita, a la plaça principal del poble. Es desconeix si el palau ja estava en peu o van ser ells els artífexs d'aquest edifici, car el senyoriu de Quart no s'inicià amb el referit llinatge. Des del segle XIII es documentava la donació a un tal Çau Fabre, i, després de passar a mans de la Corona, tornà a ser un senyoriu en mans de Francisco Muñoz, que es diu va ser miliar i algtzmir del rei Pere el Cerimoniós.¹³

Després d'unes excavacions arqueològiques realitzades per a la reforma d'algunes de les cases que ocupaven l'espai on estava el palau senyorial de Quart, situat entre la plaça de Sant Miquel i la del Pòpul, van aparèixer dos arcs: un apuntat amb dovelles de pedra calcària dolomítica, que es va datar entre el segle XIV i XV; i al costat, part d'un altre arc de mig punt fet de maons, que dataria del segle XVII o XVIII, i que possiblement es construiria arran d'alguna de les reformes que es farien a la casa al llarg dels anys.¹⁴ Després del desmantellament del palau, en època contemporània, desgraciadament moltes de les peces desaparegueren o quedaren disperses pel poble. Apuntem la hipòtesi, per tant, que la pedra localitzada a Quart amb el relleu heràldic va pertànyer a aquest palau. Ara bé, no podem estar segurs si és medieval o d'èpoques més modernes.

¹³ Vegeu l'obra: LÓPEZ, Carlos, *Liber Patrimonii Regii Valentiae*, València, Universitat de València, 2006.

¹⁴ PARDO, José, *Catàleg d'espais i béns protegits de Quart de les Valls*, Quart de les Valls, Ajuntament de Quart de les Valls, 2015.

Fig. 2. Fotografia de les restes localitzades a Quart on estava l'antic palau del poble. Font: PARDO, José, Catàleg d'espais i béns protegits de Quart de les Valls, Quart de les Valls, Ajuntament de Quart de les Valls, 2015.

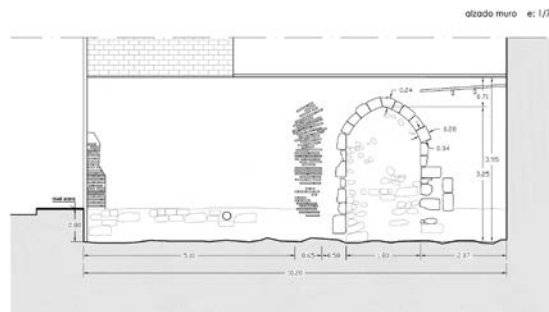

Fig. 3. Planimetria de les restes localitzades a Quart on estava l'antic palau del poble. Font: PARDO, José, Catàleg d'espais i béns protegits de Quart de les Valls, Quart de les Valls, Ajuntament de Quart de les Valls, 2015.

A partir d'ací ens hem de centrar a analitzar el paper de l'heràldica i la seua importància com a element emblemàtic i representant del llinatge en relació amb l'arquitectura on s'insereix.

L'heràldica dels Pròxida

Una de les senyes d'identitat de la noblesa era l'heràldica. Però, des de quan existeix? Com deia Maurice Keen, l'ús sistemàtic de les senyeres hereditàries en l'escut d'un cavaller o d'un noble van començar

a seguir unes normes establertes des de finals del segle XII. L'heràldica està indiscutiblement lligada a la vida militar. No hem de caure en l'error, com ja apuntava en el seu temps Martí de Riquer en la presentació del llibre *Leones y Castillos. Emblemas herálicos en España* de Menéndez Pidal, de considerar tot l'anterior al segle XII com emblemes heràldics, ja que aquests són el signe de reconeixement militar i, per tant, són un recurs semiòtic en essència, originat en temps cavallerescs.¹⁵

Des dels primers temps, els militars sempre han utilitzat unes insígnies per a identificar-se en campanya, i el primer lloc on es representaven era als escuts. És clar, que les potents armadures, que tapaven tot el cos i la cara impedièn la identificació del personatge en qüestió, i d'ací que es fes necessari algun tret distintiu per a poder saber qui era l'individu que s'amagava sota aquella cuirassa. A partir d'ací, l'heràldica es va ampliar incorporant-se a les vestes, els arreus dels cavalls, els segells i inclús a les tombes. A més a més, aquesta començà a identificar amb la persona que la portava, amb el llinatge familiar, amb l'orgull del naixement en aquesta família i a les victòries en batalla.

Els escuts primitius eren escuts parlants, és a dir, que moltes vegades evocaven el mateix nom de la família; tenien inclús la potestat per representar-se amb algun element que recordés una gesta heroica del passat. Però va ser, sobretot des del segle XIV, quan les armes al·ludien a aquells fets que rememoraven les victòries o campanyes miliars.¹⁶ Si en un primer moment tenien un sentit territorial, de pertinença a un lloc, després, i a conseqüència de la utilització de les mateixes armes pels fills del qui les portaven, començaren a adquirir aquest significat familiar. És en aqueix moment, per tant, quan l'emblema heràldic es converteix en representació del llinatge.

A part d'això, des de 1140 ja existia un sistema de costums heràldics en el qual es dictaminaven els colors que havien d'emprar les armes, els animals que es representaven, la col·locació, i inclús l'ordre amb el qual s'havien de descriure.¹⁷ Ara bé, segons apuntava Mikhaïl Medvedev, "*las armerías son emblemas, y no símbolos en sentido estricto y específico; las calidades sim-*

¹⁵ MENÉNDEZ, Faustino, *Leones y Castillos. Emblemas herálicos en España*, Madrid, Real Academia de la Historia, 1999, pp. 7-8.

¹⁶ ALVARADO, Javier, *Heráldica, simbolismo y usos tradicionales de las corporaciones de oficio: las marcas de canteros*, Madrid, Hidalguía, 2009, p. 86.

¹⁷ KEEN, Maurice, *La caballería*, Madrid, Ariel, 1986, pp. 177-183.

bólicas de las imágenes armoriales no son ni esenciales ni permanentes”,¹⁸ és a dir, que poden anar canviant en el temps. També comentava aquesta idea en el seu dia Menéndez Pidal: després de les primeres creacions heràldiques, els mateixos dissenys se’n van recreant, a causa d’influències externes i al mateix procés evolutiu impulsat per una actitud humana d’imitació.¹⁹

Pel que respecta a l’artefacte localitzat a Quart, és evident que es tracta d’un emblema heràldic (Fig. 1.), i per la representació que evoca: una torre a sobre unes ones d’aigua, és factible la seua vinculació amb l’escut dels Pròxida, els quals van arribar a ser comtes de la veïna Almenara, i també senyors i després barons de Quart, juntament amb les possessions de Quartell, altres alqueries de la Vall de Segó, Xilxes i la Llosa, com ja hem comentat abans. No sabem si la seua identificació amb un castell (més aviat torre) sobre les ones de la mar va ser fruit d’una adopció per una concessió del rei, o si, per contra, va ser una elecció pròpia del titular, però és evident que, tot i les variants formals que anirà adquirint el castell sobre les ones del mar, és l’escut heràldic que identifica a la família Pròxida.²⁰

Des del punt de vista formal, l’artefacte de Quart representa una arma llisa o plana. En heràldica, l’arma llisa fa referència a aquells escuts que no tenen cap partició.²¹ També cal advertir, que, tal com deia Piferrer en el seu tractat sobre heràldica i blasons, l’escut d’armes no havia de tenir necessàriament una forma determinada, per tant, ens el podem trobar redó, quadrat -com és el cas-, de forma oval o de cor.²² La pedra en qüestió mesura 48 cm d’alt per 35 d’amplària, amb unes formes esculpides que presenten unes mides simètriques: una bordura de 6 cm; els merlets de la torre fan 3 cm cadascun i la torre fa uns 17 cm d’ample.

¹⁸ MEDVEDEV, Mikhail, “El diseño heráldico”, *Emblemata*, 18 (2012), pp. 99-108, p. 99.

¹⁹ Aquest historiador trenca amb la concepció que es tenia, segons els “vells” manuals d’heràldica, en considerar aquesta com intangible, immutable i allunyada de la realitat pels exemples que ell mateix va estudiar, on es veia clarament que un mateix escut heràldic anava canviant amb el pas del temps i amb la utilització que d’ell en feien els descendents del llinatge, de tal manera que, en paraules textuais: “*se re-crean cada vez que se utilizan en la época heráldica*”. Vegeu: MENÉNDEZ, Faustino, *Leones y Castillos. Emblemas heráldicos en España*, Madrid, Real Academia de la Historia, 1999, pp. 16-17 i p. 20.

²⁰ Vegeu: MONTANER, Alberto, “Identificación, evocación y conformación en los emblemas heráldicos: El caso de las armas parlantes”, *Emblemata* 18 (2012), pp. 41-70, p. 42.

²¹ *Ibidem*, p. 44.

²² PIFERRER, Francisco, *Tratado de heráldica y blasón*, Valladolid, Ed. Maxtor (ed. facsímil), 2008, p. 8.

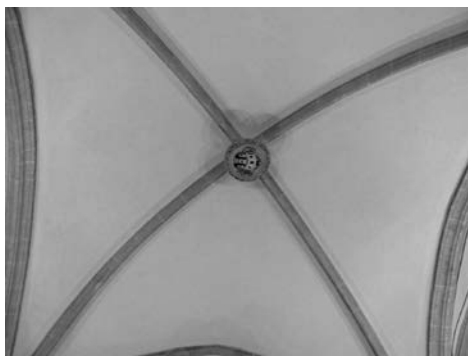

Fig. 4. Clau de volta de l'església del monestir del Corpus Christi de Llutxent on s'aprecia el castell de plata sobre el mar en azur, escut dels Pròxida. Font: BÉRCHEZ, Joaquín, GÓMEZ-FERRER, Mercedes i ZARAGOZÁ, Arturo, Llutxent, Monestir i Basílica dels Corporals, València, Diputació de València i Ajuntament de Llutxent, 2009.

Gràcies a la representació de l'escut dels Pròxida conservada en altres espais, que si que han mantingut els colors, sabem que era de *gules* (roig) amb un castell de plata (gris) posat sobre ones d'aigua de plata i *azur* (blau) i envoltat per una bordura.²³ Aquests exemples els podem trobar en el Monestir del Corpus Christi de Llutxent que va ser patrocinat pels Pròxida.

Fig. 5. Escut dels Pròxida a la capella de la Mare de Déu de Gràcia del cenobi del Corpus Christi de Llutxent. Font: Font: BÉRCHEZ, Joaquín, GÓMEZ-FERRER, Mercedes i ZARAGOZÁ, Arturo, Llutxent, Monestir i Basílica dels Corporals, València, Diputació de València i Ajuntament de Llutxent, 2009.

Els escuts, com era habitual des de l'Edat Mitjana, se solien posar a les capelles, bé decorant les seues parets o com a remat de les voltes de pedra, en les claus (vegeu Fig. 4. i 5.). El fet d'associar-se a aquests àmbits era perquè normalment la família que representava allí els seus emblemes heràldics era la què havia patrocinat la capella o inclús s'hi havia enterrat. Aquest va ser el cas de la capella dedicada a la Mare de Déu de Gràcia, al monestir de predicadors de Llutxent, la qual va ser subvencionada per Isabel Magdalena de Centelles i Pròxida, contractant, ni més ni menys,

²³ La bordura, segons Piferrer, era "símbolo de protección, de favor y de recompensa, sirviendo como de reparo a aquellos que quieren los príncipes asegurar en su favor contra sus enemigos, aunque antiguamente no representaba otra cosa que la cota de armas del caballero: concediéndose esta pieza de honor a los esforzados guerreros que sacaban el combate manchando su vestido o cota de armas de la sangre de los enemigos"; però podríem dir més, aquesta bora ressaltada als catons de la peça en qüestió vindria a reforçar les cantoneres de la pedra per preservar i també deixar veure millor el baix-relleu de dins. En tot cas vegeu: PIFERRER, Francisco, *Tratado de heráldica y blasón*, Valladolid, Ed. Maxtor (ed. facsímil), 2008, pp. 15-16.

que a Joan Yvarra (que va treballar a la Llotja de la Seda de València) i després al picapedrer Pere Compte, el constructor també de la Llotja, de la catedral i de tantes altres obres importants de la ciutat de València.²⁴ Acomplia així, Magdalena, que era també comtessa d'Oliva, el llegat testamentari que havia deixat escrit sa mare, Violant de Pròxida i Perellós, qui estava casada amb Joan de Pròxida.²⁵

L'escut dels Pròxida es representa dalt de l'arc d'entrada de la capella (vegeu Fig. 5.), mentre que als laterals s'esculpeix l'escut partit dels Pròxida-Perellós. Aquest segon cognom fa referència a la família amb la qual van emparentar.

Les patrocinadores de la família també van dirigir les obres de construcció i decoració de l'església del cenobi. Des que els Pròxida assumiren les obres del monestir, diferents generacions van ser les què ho van portar endavant: primer en Olf de Pròxida, qui lliurà els terrenys a l'orde dels dominics en 1422; després Joan de Pròxida i la seua dona Violant, i sobretot el fill d'aquests, en Nicolau de Pròxida, al llarg del segle XV.²⁶

Fig. 6. Escuts dels Pròxida a les claus de la capçalera de l'església del monestir del Corpus Christi de Llutxent. Font: BÉRCHEZ, Joaquín, GÓMEZ-FERRER, Mercedes i ZARAGOZÁ, Arturo, *Llutxent, Monestir i Basílica dels Corporals, València, Diputació de València i Ajuntament de Llutxent, 2009.*

L'escut de la família es torna a representar a quatre de les cinc claus de la volta de creueria de la capçalera (Fig. 6.).²⁷ En aquest cas, els escuts presenten encara la policromia associada a l'heràldica de la família, i com es pot comprovar, es fa referència al seu emblema originari: un castell en plata sobre unes ones en *azur*. El fet de representar la torre sobre el mar

²⁴ BÉRCHEZ, Joaquín, GÓMEZ-FERRER, Mercedes i ZARAGOZÁ, Arturo, *Llutxent, Monestir i Basílica dels Corporals*, València, Diputació de València i Ajuntament de Llutxent, 2009, p. 97.

²⁵ *Ibidem*, p. 107.

²⁶ *Ibidem*, p. 93.

²⁷ *Ibidem*, p. 95.

recordava molt als atributs típics militars medievals. Les torres evocaven els castells nobiliaris i el passat militar d'on provenien els cavallers. El castell, i la seua variant, la torre, era, de fet, un dels elements més representats en heràldica.²⁸ Segons Valero de Bernabé, la torre sol aparèixer sobre ones marines en record de la fosa que solia envoltar els antics castells, tipologia que l'autor anomena *torre sobre aguas*. La torre es conforma amb un sol cos amb merlets perforat per una porta i dues finestres, sovint essent de plata o or, i no sempre presentava la mateixa forma. Aquest autor ha comptabilitzat un total de vint-i-quatre variants del mateix tema.²⁹

Fig. 7. Capítell del claustre del monestir del Corpus Christi de Llutxent amb escut dels Pròxida. Font: Font: BÉRCHEZ, Joaquín, GÓMEZ-FERRER, Mercedes i ZARAGOZÁ, Arturo, *Llutxent, Monestir i Basílica dels Corporals, València, Diputació de València i Ajuntament de Llutxent, 2009*.

En canvi, un model reelaborat de l'emblema originari dels Pròxida és el representat a les pilastres del claustre del monestir, que es va refer al segle XVIII, després de la destrucció a la guerra de Successió (Fig. 7.). En aquest cas es representa un castell amb tres torres i muralles a sobre una superfície d'ones. La forma en què s'ha esculpit aquest escut recorda els cuirs retallats nus, en forma de falcons o cortines que pengen i que semblen l'estendard enarborat en la batalla on van aparèixer els sagrats corporals.³⁰ En aquest cas s'ha tallat sense afegir el color per seguir el mateix estil de la resta de les pilastres, que també evocuen la representació dels corporals, les estrelles, que al·ludeixen als dominics, així com l'emblema del Corpus Christi al qual està dedicada l'advocació del monestir.

²⁸ VALERO DE BERNABÉ, Luís, *Castillos y torres en la Heráldica Española*, p. 2.

²⁹ VALERO DE BERNABÉ, Luís, *Las armas del caballero y la heráldica*, Madrid, San Martín, 2009, p. 214.

³⁰ BÉRCHEZ, Joaquín, GÓMEZ-FERRER, Mercedes i ZARAGOZÁ, Arturo, *Llutxent, Monestir i Basílica dels Corporals*, op. cit., p. 125.

El patrimoni material dels Pròxida a la vila de Quart: Un palau desaparegut

Tornant a l'exemple de Quart, hem vist que aquest es compon d'un castell en forma de torre amb merlets, que s'alça a sobre una superfície d'ones. En aquest cas, la tipologia és quadrangular, la qual cosa ens fa suposar que o bé se situaria en una llinda a la porta d'entrada o bé, possiblement, a una de les estances de recepció del palau que hi tenien a la localitat. Ací entrava en joc també l'aspecte decoratiu de l'escut heràldic, que es plasmava a la pròpia arquitectura que la família regentava a Quart i que no sols es representava de cara a l'exterior, com bé pogués ser la porta d'entrada, sinó que també lluiria a les bigues dels enteixinats, a les manises del terra o inclús als draps de paret brodats amb vius i rics colors.³¹

Un dels elements que evocava la presència dels Pròxida a Quart era, sense dubte, el palau senyorial que tenien al poble. L'escut i la casa en si mateixa era la seua senya d'identitat i la seua manera de fer-se presents.³² Malauradament, la fragmentació i compartimentació de l'edifici en diferents èpoques fins a la seua completa desaparició, no ens deixa pista alguna de com pogués ser. Sabem que se situava al bell-mig del poble, en la plaça de Sant Miquel i just enfront de l'església amb el mateix nom (actualment la casa de la Cultura). Sols es deixa entre veure un portal de grans dimensions, d'època moderna o contemporània, i una cantonera feta amb grans blocs de pedra.

Fig. 8. Façana principal del palau de Llutxent. Font: Ajuntament de Llutxent.

³¹ GARCÍA, Juan Vicente, "Imatges a la llar. Cultura material i cultura visual", en *Art i societat a la València medieval*, Barcelona-Catarroja, Afers, 2001, pp.172-173.

³² Segons Juan Vicente García, per a una societat profundament analfabeta com era la medieval, el llenguatge de l'heràldica, que no estava restringit a la noblesa, era una senya d'identificació del seu propietari. Vegeu: GARCÍA, Juan Vicente, "Capella, sepulcre i lluminària. Art funerari i societat urbana", en *Art i societat a la València medieval*, Barcelona-Catarroja, Afers, 2001, pp.205.

Es tractava del reforçament en pedra que es feia als límits dels edificis per enfortir l'estructura, mentre que la resta del parament s'edificava amb morter de pedra i rajola. A l'interior, una sèrie d'arcs (esmentats adés) donaven pas a les diverses estances. Per comprendre com seria el palau de Quart ens hem de remetre als exemples conservats arreu de la nostra geografia.

Com el seu homòleg més proper, el palau d'Almenara, també va desaparèixer,³³ el cas més paradigmàtic per estudiar és el castell-palau de Llutxent, una de les residències dels membres d'aquesta nissaga. Des del segle XIII aquesta vila va ser donada als Pròxida, passant més tard a ser ocupada pels Maça de Liçana.

Els palaus rurals, com eren aquests, eren similars als seus homòlegs de les ciutats. El desig d'ostentació i el record del passat militar de molts d'aquests llinatges, ennoblits pels reis, era evocat a través de l'arquitectura.³⁴ Aquesta ostentació es veia materialitzada a través de les torres, rematades amb merlets; normalment aquests palaus són espais quadrangulars, amb pati central, flanquejats per una o diverses torres a cada cantó, com podem veure en el de Sot de Ferrer i, en part, també al palau de Benifairó (tot i que aquest presenta un model renaixentista), entre molts altres exemples.

En realitat, aquestes residències, com el cas de Llutxent, el de Benifairó, el de Faura i segurament el de Quart, no es poden enquadrar a un únic estil i època. Totes beuen de les reformes que les van transformar i enriquir, sobretot des de la baixa Edat Mitjana i el Renaixement. En aquesta última etapa artística era habitual disminuir les torres en alçària o fer una *loggia* als pisos superiors, com, per cert, es veu encara al palau de Faura, assemblant-se més a grans cases senyoriales que als antics castells-palaus medievals.

Com assenyalaven Luís Arciniega i Adrià Besó, en el seu estudi dels palaus rurals valencians, i especialment en el Llutxent, aquest tipus de residències rurals solien establir-se a l'espai més important de la vila. És a dir a la plaça major, on hi era també la parròquia, la Universitat i altres edificis públics. La plaça major era un lloc de poder i de representació del poble, i el fet d'erigir aquestes cases tenint al davant una plaça va ser usual des del segle XV, tot i que en molts casos l'urbanisme venia heretat per les antigues alqueries islàmiques.³⁵

³³ D'aquest palau de planta quadrangular i amb una torre en parla l'obra: BOSÓ, Estel, "El palau de la família Pròxida a la Vila d'Almenara", *Estudis Castellonencs*, 11, 2006-2008, pp. 525-546.

³⁴ BÉRCHÉZ, Joaquín, *Catálogo de monumentos y conjuntos de la Comunidad Valenciana*, València, Conselleria de Cultura, 1983, p. 221.

³⁵ ARCINIEGA, Luís i BESÓ, Adrià, "Tipología de casas señoriales no urbanas en el ámbito

El palau de Llutxent

Tot fa pensar que fou a partir del segle XIV (pot ser a partir de 1322) quan en Francesc de Pròxida i Maria Vidaure van decidir alçar un nou palau a Llutxent, a partir d'un edifici preexistent. La residència es componia d'un espai quadrangular fet a base de murs de tàpia, delimitat per quatre torres. Es van fer nous forjats, pintar les bigues dels enteixinats amb els motius de "llengües de foc" i es van obrir finestres bífores amb festejadors. Pel pati, s'accedia a la plata noble mitjançant una escala tallada en pedra que pujava fins a un pòrtic cobert (aquest va ser edificat en el segle XV) que, hui en dia, encara s'alça a través de fines columnetes de pedra de forma octogonal.

Fig. 9. Interior del pati del palau de Llutxent. Font: Ajuntament de Llutxent.

Aquestes columnes foren edificades en 1487, mentre aquest palau era la residència d'una altra família noble valenciana, els Maça de Liçana. Igualment, les portes i les finestres amb arcs conopials, i l'embocadura de guix d'aquestes, ens mostren els gustos tardo-gòtics propis del segle XV.

valenciano tardo-medieval y de la Edad Moderna", *Aproximaciones al contexto del castillo palacio de Alaquàs. Sangre, tinta y piedra*, València, Universitat de València, 2019, pp. 211-251, p. 213.

Així mateix, moltes de les pintures murals i les obres que es documenten a la capella són d'aquesta època.

En l'ala sud és on es representen les pintures al fresc més interessants del conjunt, les quals evoquen una batalla entre dos cavallers: un cristià i un musulmà que segurament feien rememorar, si més no, les gestes heroïques de la conquesta cristiana, gràcies a la qual aquesta família havia aconseguit el seu ascens social. Són dels pocs exemples que conservem de pintura gòtica mural de temàtica profana, a part de la pintura decorativa que imita cortinatges o paraments de marbres que també es contempla en aquest palau: més concretament es tracta de frisos dentats flanquejats per bandes de llaceries i cintes perlades en blanc i roig a més d'un gran cortinatge a la part inferior³⁶

Un altre dels palaus que posseïen els Pròxida era el de la desapareguda població d'Alcosser (Alberic). Va ser obra, es creu, de Joan Francesc de Pròxida, que era el fill de Nicolau de Pròxida qui, en 1476 va rebre els senyorius d'Alcosser, Gabarda i el terme de Paixarella. En la primera localitat (desapareguda) va construir una residència aprofitant l'espai que ocupava una antiga casa senyorial amb torre. El 21 d'abril de 1476 se signà el primer contracte amb el mestre d'obres Joan Trilles per 4.000 sous, i també amb el prestigiós Pere Compte per fer els treballs del pati; el preu ascendia a 4.800 sous. A causa de les desavinences amb Pere Maça de Liçana va perdre la propietat, en veure minvades les seues rendes. En conseqüència va vendre al cardenal Mendoza les baronies d'Alberic, Alcosser, Gabarda i Paixarella.³⁷

Respecte a les obres, se sap que rebaixaren murs, s'aprofità l'antiga torre per a fer tres habitacions, es va fer un cos nou per instal·lar la sala i la "cambra de paraments", que era l'habitació de recepció. La porta d'entrada estava conformada per un arc de pedra de mig punt fet amb dovelles que donava accés al pati, on una escala pujava a les dependències de la planta noble. En aquesta planta hi havia una naia o galeria amb barana i pilars, semblant al de Llutxent. De cara a la façana principal, com solia ser habitual, s'obrien finestres coronelles.³⁸

³⁶ RUBIO, Aurora I. i ZALBIDEA, M. Antònia, *La pintura mural gòtica en territori valencià*, Benicarló, Onada Edicions, 2019, pp. 117-120.

³⁷ IBORRA, Federico, "Nuevas formas de habitar en la Valencia de finales del siglo XV y principios del XVI", *Lexicon Speciale*, 2, pp. 111-118.

³⁸ ZARAGOZÁ, Arturo i GÓMEZ-FERRER, Mercedes, *Pere Compte arquitecte*, València, Generalitat Valenciana, 2007, pp. 54-55.

En definitiva, aquests edificis podrien ser el model del palau de Quart, el qual presenta elements d'origen medieval, com pugna ser l'arc gòtic de pedra que es va trobar a les excavacions i que, com ja hem comentat, es va datar entre el segle XIV i XV, tot i que els enormes carreus de pedra calcària que s'adossen als cantons de l'edifici són més difícils d'enquadrar temporalment. A partir d'aquests elements i de l'extensió que ocuparia, que sembla bastant gran, podem dir que es tractaria d'un important recinte. És més, els documents plenaris de l'Ajuntament de Quart del segle XVII encara l'anomenen la *casa-palacio* del baró de Quart, ja que encara hi eren senyors del lloc. Cosa difícil serà dilucidar de quina època pogués ser la pedra calcària amb motiu heràldic localitzada a Quart, ja que aquesta família va posseir el senyoriu des de la baixa Edat Mitjana en endavant.

BIBLIOGRAFIA

ALVARADO, Javier, *Heràldica, simbolismo y usos tradicionales de las corporaciones de oficio: las marcas de canteros*, Madrid, Hidalguía, *Hidalgos de España*, 2009.

ARCINIEGA, Luís i BESÓ, Adrià, "Tipología de casas señoriales no urbanas en el ámbito valenciano tardo-medieval y de la Edad Moderna", *Aproximaciones al contexto del castillo palacio de Alaquàs. Sangre, tinta y piedra*, València, Universitat de València, 2019, pp. 211-251.

BÉRCHEZ, Joaquín, *Catálogo de monumentos y conjuntos de la Comunidad Valenciana*, València, Conselleria de Cultura, 1983.

BÉRCHEZ, Joaquín, GÓMEZ-FERRER, Mercedes i ZARAGOZÁ, Arturo, *Llutxent, Monestir i Basílica dels Corporals*, València, Diputació de València i Ajuntament de Llutxent, 2009.

BOSÓ, Estel, "El palau de la família Pròxida a la Vila d'Almenara", *Estudis Castellonencs*, 11, 2006-2008, pp. 525-546.

GARCÍA, Juan Vicente, "Imatges a la llar. Cultura material i cultura visual", en *Art i societat a la València medieval*, Barcelona-Catarroja, Afers, 2001.

GARCÍA, Juan Vicente, "Capella, sepulcre i lluminària. Art funerari i societat urbana", en *Art i societat a la València medieval*, Barcelona-Catarroja, Afers, 2001.

IBORRA, Federico, "Nuevas formas de habitar en la Valencia de finales del siglo XV y principios del XVI", *Lexicon Speciale*, 2, pp. 111-118.

KEEN, Maurice, *La caballería*, Madrid, Ariel, 1986.

MEDVEDEV, Mikhail, "El diseño heráldico", *Emblemata*, 18 (2012), pp. 99-108.

MENÉNDEZ, Faustino, *Leones y Castillos. Emblemas heráldicos en España*, Madrid, Real Academia de la Historia, 1999.

MONTANER, Alberto, "Identificación, evocación y conformación en los emblemas heráldicos: El caso de las armas parlantes", *Emblemata* 18 (2012), pp. 41-70.

LÓPEZ, Carlos, *Liber Patrimonii Regii Valentiae*, València, Universitat de València, 2006.

PARDO, José, *Catàleg d'espais i béns protegits de Quart de les Valls*, Quart de les Valls, Ajuntament de Quart de les Valls, 2015.

PIFERRER, Francisco, *Tratado de heráldica y blasón*, Valladolid, Ed. Maxtor (ed. facsímil), 2008.

ROSARIO, Carme, *La promoció artística de la reina Maria de Castella. Art i cultura a la Corona d'Aragó al segle XV*, (tesi doctoral), València, Universitat de València, 2019.

RUBIO, Aurora I. i ZALBIDEA, M. Antònia, *La pintura mural gòtica en territori valencià*, Benicarló, Onada Edicions, 2019.

SANTARRUFINA, Ricardo, "Los Próxita. Un linaje de origen napolitano en el reino de València", *Estudis: Revista de Historia Moderna*, 40, pp. 237-254.

SANTARRUFINA, Ricardo, *La casa de Almenara a través de la Historia (ss.XIII-XVIII)*, (tesi doctoral), València, Universitat de València, 2018.

VALERO DE BERNABÉ, Luís, *Castillos y torres en la Heráldica Española*. https://www.academia.edu/37658175/Castillos_y_Torres_en_la_Heraldica_Espa%C3%B1ola

VALERO DE BERNABÉ, Luís, *Las armas del caballero y la heráldica*, Madrid, San Martín, 2009.

ZARAGOZÁ, Arturo i GÓMEZ-FERRER, Mercedes, *Pere Compte arquitecte*, València, Generalitat Valenciana, 2007.